

CMENTARZ ŚW. PIOTRA I PAWŁA NA OSTROWIE TUMSKIM W ŚWIETLE KSIĄG PARAFIALNYCH

Dodatkowych informacji o cmentarzu przy kościele św. Piotra i Pawła oraz o pochowanych tam zmarłych dostarczają księgi metrykalne parafii katedralnej. Księgi te, szczęśliwie zachowane, przechowywane są obecnie w Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu i noszą sygnaturę 1 (VII) o–u. Pierwsze zapiski o pogrzebach parafian z Ostrowa Tumskiego pochodzą z 1587 r. i dotyczą pochówków na cmentarzu św. Jana (katedralnym). Pojawiają się także wzmianki o pochówkach „na łące” poza wyspą (*post Insulam, post Summum*), gdzie przypuszczalnie chowano zmarłych niegodną śmiercią, a z czasem, przypuszczalnie od 1602 r., założono tam także cmentarz dla mieszkańców przedmieścia na Zatumiu (zob. Wojcieszak 2010).

Przy dacie 4.10.1621 r. w księdze o sygn. 1 (VII) o figuruje zapis: *Michael sartor [...] sepultus ē ad novum Coemiterium*. Dalej, 29.10.1621 r. *Sepulta ē Barbara [...] ad novum Coemiterium*. W notach z 23 i 24.12.1621 r. oraz z 3 i 5.1.1622 r. uzupełnione zostało wezwanie „nowego cmentarza” – *ad novum Coemiterium SS Petri & Pauli*. Przypuszczalnie zatem nowa nekropola przy kościele św. Piotra i Pawła na Ostrowie Tumskim została założona w 1621 r.

W sumie, spośród czytelnych wpisów w katedralnych księgach parafialnych z lat 1587–1722 (sygn. 1 (VII) o–p), natrafiono na 119 wzmianek o pogrzebach na cmentarzu św. Piotra i Pawła. W niemal połowie przypadków dotyczą one dzieci (51 wpisów), od kilkudniowych do kilkunastoletnich¹. Trzykrotnie wspomniane są pochówki dziewcząt/panien (*virgo*).

¹ Należy dodać, iż we wpisach dotyczących dzieci niemal zawsze był podany ich wiek w chwili zgonu. W przypadku osób dorosłych taka informacja pojawiała się sporadycznie.

Pogrzeby dorosłych kobiet i mężczyzn to odpowiednio 27 i 36 wzmianek. W pozostałych 2 przypadkach w zapisie udało się jedynie odczytać informację, że dotyczył on cmentarza św. Piotra i Pawła.

W niektórych wzmiankach w księgach pogrzebów dokonujący wpisu podawał zawód zmarłego, bądź odnotowywał, że zmarła kobieta była małżonką lub wdową po przedstawicielu danej profesji. Wśród zapisków o pochówkach na cmentarzu św. Piotra i Pawła najczęściej występuje zawód krawca (*sartor* – 7), rybaka (*piscator* – 7) oraz cieśli (*faber lignarius* – 6). Dwukrotnie zostali wymienieni: woźnica (*auriga*), szewc (*sutor*), tkacz (*textor*) oraz najemnik (*mercenarius*). Pojawili się także: poślaniec (*tabelarius*), piekarz (*pistor*), (*pedellus*), sługa? (*lictor*), muszkieter (*musquetarius*) i odźwierny (w kurii biskupiej – *ianitor in Curia Episcopalis*). Można domniemywać, że w dużej mierze byli to ludzie pracujący na potrzeby kleru z wyspy katedralnej.

Warto odnotować, że na omawianej nekropoli chowano nie tylko mieszkańców Ostrowa Tumskiego, ale także parafian z Zatumia (22 wzmianki, pierwsza z 3.1.1622 r.). Być może przez tych drugich pochówek na cmentarzu ulokowanym na wyspie był uważany za bardziej nobilitujący, niż na lokalnym, nie cieszącym się chyba zbyt dobrą opinią (zob. Wojcieszak 2010, s. 24–25).

Podobnie, jak w przypadku nekropoli na przedmieściu Za Tumem, przy cmentarzu przy kościele św. Piotra i Pawła wyznaczone było miejsce dla zmarłych, którym z różnych względów odmówiono pochówku w poświęconej ziemi. W zapiskach parafialnych określone jest ono jako *locum inconsecratum/loco inconsecrato* lub *locum hereticorum* (*Anna [...] sepulta ē ad Coem. SS Petri & Pauli ad locum*

hereticorum – 3.2.1623; *Gregorius [...] sepultus est ad Coem. SS Petri & Pauli in locum inconsecratum* – 13.3.1624; *Casparus [...] sepultus ē ad Coem. SS Petri & Pauli in loco inconsecrato* – 28.2.1625; *Barbara uxor Martini [...] sepulta est ad Coem. SS Petri & Pauli in loco inconsecrato quia haretica* – 6.3.1625; *Barbara, Christophori [...] sartoris quoidam post Summum relicta vidua, sepulta est ad Coem. SS Petri & Pauli in loco inconsecratum quia haretica mortua fuit* – 19.3.1625; *Elisabetha uxor Balthasaris [...] post Summum textoris sepulta ē ad Coem. SS Petri & Pauli in loco inconsecratum* – 26.5.1625; *Maria uxor Laurentij [...] piscatoris sepulta ē ad Coem. SS Petri & Pauli, haretica* – 27.5.1625). Można domniemywać, że pod mianem „heretyk” rozumiano zarówno osobę wyznania luteranckiego, zamieszkującą teren parafii katedralnej, jak i katolika, który z jakichś powodów odmówił przed zgonem przyjęcia Sakramentów Świętych. W zapiskach z lat 40. XVII w. pojawia się adnotacja, że takie osoby grzebano „bez śpiewu i bez krzyża”, bądź „bez krzyża, bez światła” (*Joannes [...] pedellus apud [...] D. Petrum Gebauer Archidiaconis Lauram. munitus sepultus ē in coemiterio SS^{rum} Apost. Petri & Pauli sine schola & cruce* – 3.4.1644; *Barbara haretica Christophori [...] rebellionis alias mercenerius uxor sine Sacramentis obiit, sepulta ē in Coem. SS Apts Petri & Pauli* – 15.10.1646; *Eva Michaelis musquetarij uxor & haretica. Sepulta in Coem. S. Ap. P et P. sine cruce, sine luce, annorum 30–20.2.1647; Melchior [...] sutor ex [...] hereticus in Coem. SS^{rum} Apl. Petri & Pauli sine cruce sine luce* – 25.2.1647).

Ostatnie trzy noty dotyczące pogrzebów na cmentarzu św. Piotra i Pawła również określają zmarłych jako „heretyków”, w tym przypadku najprawdopodobniej luteran: *Sepultus est ad Coemiterium SS Apt. Petri & Pauli George Liedemann qui hareticus post Summum [...]* – 20.2.1668; *Sepultus est cum mea licentia Georgius Tschung Faber lignarius ad Coemiterium SS Petri & Pauli, hareticus* – 20.4.1668; *Sepulta Rosina 19 annorum ad Coemiterium SS Petri et Pauli qua Lutherana post sepes [...] Martini Cüllari filia* – 26.5.1670. Wpisana jako ostatnia zmarła dziewczyna z racji swego protestanckiego wyznania została pochowana za płotem cmentarnym.

Odnosić należy, iż najprawdopodobniej pomiędzy „prawowitymi zmarłymi”, nie zaś w osobnej kwaterze dla wykluczonych, spoczęły dwie kobiety:

zmarła w połogu i zmarła na zarazę (*Catharina, uxor Joachimi [...] post Summum, in puerperio [...] filius sepulta est ad Coem. SS Petri & Pauli* – 3.7.1625; *Margaretha [...] apud D. Wingterum Glogoviensis peste infecta communicavit & extremum accepit, sepulta ē ad Coem. SS Ap. Petri & Pauli* – 9.9.1626), choć inne ofiary epidemii z lat 1625–1626, mimo że wywodziły się z wyspy katedralnej, zostały pogrzebane na Zatumiu (Wojcieszak 2010, s. 24).

Kilkakrotnie dokonujący wpisu w księdze uznał za stosowne dodać, że zmarły został opatrzony na ostatnią drogę Sakramentami Świętymi – *munitas/munita Sacramentis* (noty z 14.11.1626; 10.7.1645; 14.1.1646; 7.12.1646; 24.6.1647; 20.1.1649).

Ponadto w kilku przypadkach podkreślone zostały, czy to za sprawą rzeczywistych przymiotów, czy też hojnych donacji, osobiste zalety zmarłego: *Sepultus ē Franciscus [...] vir bonus & catholicus* – 18.11.1626; *Sepulta ē honesta & pia Matrona D. Anna [...]* – 9.12.1629; *Sepeliabata honesta Matrona Ana Mater familias [...]* – 24.6.1632; *Honesta faemina Martha [...] munita SS^{is} Sacramentis [...]* – 20.1.1649.

Jeśli chodzi o częstotliwość pojawiania się wpisów dotyczących pochówków na cmentarzu św. Piotra i Pawła, to najliczniejsze pochodzą z pierwszych pięciu lat jego użytkowania – w latach 1621–1625 pojawiają się one 73 razy. W kolejnych latach, 1626–1632, pogrzebów na wspomnianej nekropoli odbywało się od jednego do ośmiu rocznie. W latach 1633–1640 następuje niewyjaśniona przerwa w zapiskach dotyczących całej parafii katedralnej. W latach 1643–1649 są to wzmianki pojedyncze, za wyjątkiem lat 1646–1647, kiedy to odnotowano odpowiednio 4 i 7 pochówków. Następnie w okresie od 1650 do 1661 roku brak notatek odnośnie cmentarza św. Piotra i Pawła, choć na cmentarzu św. Jana i na Zatumiu pogrzeby nadal były odprawiane. W latach 1662–1670 wzmiankowanych jest łącznie 7 pochówków, a ostatni, jak już zostało to wcześniej wspomniane, miał miejsce 26 maja 1670 r.

LITERATURA:

Wojcieszak M.

- 2010 *Nekropole wrocławskiej katedry p.w. św. Jana Chrzciciela. Nowożytny cmentarz na Zatumiu* [w:] K. Wachowski (red.), *Średniowieczne i nowożytne nekropole Wrocławia*, cz. I (= *Wratislavia Antiqua*, t. 12), Wrocław, s. 11–51.

Magdalena Wojcieszak
ul. Prusa 25/48, 50–319 Wrocław
e-mail: magda_roczek@poczta.onet.pl